

О.О. НОСИРЕВ, І.Є. БАБІЧ, В.О. ПОПОВА

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМ КАПІТАЛОМ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА У КРИЗОВИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті проаналізовано сутність ефективного та дієвого управління оборотним капіталом промислового підприємства в умовах передкризового стану української та світової економіки. Виявлено, що раціональне використання оборотного капіталу та його оптимізація є одним з пріоритетних завдань будь-якого виробничого промислового підприємства для забезпечення безперервного процесу виробництва за умов інфляційних процесів, економічної кризи, збільшення конкуренції. Доведена гостра необхідність розробки універсального та дієвого механізму управління оборотним капіталом промислового підприємства, який би забезпечував не тільки безперервне виробництво, а й інші економічні потреби суб'єкта господарювання. Проаналізовані основні визначення сутності категорій «оборотні кошти», «оборотний капітал» та «оборотні активи» та виявлена необхідність розрізнення цих трьох понять та надання власних визначень категорій. Для підвищення ефективності діяльності промислових підприємств у науковому дослідженні розроблено механізм ефективного формування та використання оборотного капіталу. У розрізі механізму визначено головну мету промислового підприємства – максимізація прибутку та забезпечення сталого розвитку підприємства. Проаналізовані основні завдання та функції процесу формування та використання оборотного капіталу промислового підприємства, які поставлені згідно з основною метою. Доведено, що моніторинг, який є ключовим елементом розробленого механізму управління оборотним капіталом підприємства, повинен бути безперервним системним процесом спостереження, збору, аналізу, прогнозування, інтегральної оцінки кількісної і якісної інформації з використанням сучасних інформаційних систем із метою виявлення тенденцій і розробки стратегії економічного розвитку, підготовки й ухвалення управлінських рішень. Зроблено висновок, що сформований механізм управління оборотним капіталом промислового підприємства повинен доповнюватися визначеними у статті ефективними заходами оптимізації.

Ключові слова: оборотний капітал, оборотні активи, оборотні кошти, оцінка, прогнозування, контроль, моніторинг.

А.А. НОСЫРЕВ, И.Е. БАБИЧ, В.А. ПОПОВА

ФОРМИРОВАНИЕ МЕХАНИЗМА УПРАВЛЕНИЯ ОБОРОТНЫМ КАПИТАЛОМ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ В КРИЗИСНЫХ УСЛОВИЯХ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

В статье проанализированы сущность эффективного и действенного управления оборотным капиталом промышленного предприятия в условиях кризисного состояния украинской и мировой экономики. Выявлено, что рациональное использование оборотного капитала и его оптимизация является одной из приоритетных задач любого производственного промышленного предприятия для обеспечения непрерывного процесса производства в условиях инфляционных процессов, экономического кризиса, увеличение конкуренции. Доказана острая необходимость разработки универсального и действенного механизма управления оборотным капиталом промышленного предприятия, который бы обеспечивал не только непрерывное производство, но и другие экономические потребности субъекта хозяйствования. Проанализированы основные определения сущности категорий «оборотные средства», «оборотный капитал» и «оборотные активы» и выявлена необходимость разделения этих трех понятий и предоставления собственных определений категорий. Для повышения эффективности деятельности промышленных предприятий в научном исследовании разработан механизм эффективного формирования и использования оборотного капитала. В разрезе механизма определено главную цель промышленного предприятия – максимизация прибыли и обеспечение устойчивого развития предприятия. Проанализированы основные задачи и функции процесса формирования и использования оборотного капитала промышленного предприятия, которые поставлены в соответствии с основной целью. Доказано, что мониторинг, который является ключевым элементом разработанного механизма управления оборотным капиталом предприятия, должен быть непрерывным системным процессом наблюдения, сбора, анализа, прогнозирования, интегральной оценки количественной и качественной информации с использованием современных информационных систем с целью выявления тенденций и разработки стратегии экономического развития, подготовки и принятия управленческих решений. Сделан вывод, что сформированный механизм управления оборотным капиталом промышленного предприятия должен дополняться определенными в статье эффективными мерами оптимизации.

Ключевые слова: оборотный капитал, оборотные активы, оборотные средства, оценка, прогнозирование, контроль, мониторинг.

O. NOSYRIEV, I. BABICH, V. POPOVA

FORMATION OF A MECHANISM FOR MANAGING THE WORKING CAPITAL OF AN INDUSTRIAL ENTERPRISE IN CRISIS ECONOMIC CONDITIONS

The article analyzes the essence of effective and efficient management of working capital of an industrial enterprise in the conditions of the crisis state of the Ukrainian and world economy. It is revealed that the rational use of working capital and its optimization is one of the priority tasks of any industrial production enterprise to ensure a continuous production process in the conditions of inflationary processes, economic crisis, increased competition. There is an urgent need to develop a universal and effective mechanism for managing the working capital of an industrial enterprise, which would provide not only continuous production, but also other economic needs of the business entity. The main definitions of the essence of the categories "current assets", "working capital" and "current assets" are analyzed and the need to distinguish these three concepts and provide their own definitions of categories is revealed. In order to increase the efficiency of industrial enterprises, a mechanism for the effective formation and use of working capital has been developed in scientific research. In the context of the mechanism, the main goal of an industrial enterprise is defined - maximizing profits and ensuring sustainable development of the enterprise. The main tasks and functions of the process of forming and using the working capital of an industrial enterprise, which are set in accordance with the main goal, are analyzed. It is proved that monitoring, which is a key element of the developed mechanism for managing the working capital of an enterprise, should be a continuous system process of monitoring, collecting, analyzing, forecasting, integrated assessment of quantitative and qualitative information using modern information systems in order to identify trends and develop strategies for economic development, preparation and management decisions. It is concluded that the existing mechanism for managing the working capital of an industrial enterprise should be supplemented by effective optimization measures defined in the article.

Keywords: working capital, current assets, circulating assets, estimation, forecasting, control, monitoring.

Вступ. Стан оборотного капіталу у сучасних передкризових умовах господарювання відіграє важливу

роль, оскільки він формує основну «мобільну» частку в активах будь-якого промислового підприємства. Отже, здійснюючи свою діяльність в умовах ринкової конкурентної економіки промислове підприємство повинно забезпечувати стан своїх оборотних активів на такому належному рівні, щоб була можливість швидко та якісно реагувати на потреби мінливого ринку.

Також треба зазначити, що раціональне використання оборотного капіталу та його оптимізація є одним з пріоритетних завдань будь-якого виробничого промислового підприємства для забезпечення безперервного процесу виробництва за умов інфляційних процесів, економічної кризи, збільшення конкуренції. Це повинно впливати на можливість ефективного виконання виробничих планів промислового підприємства, дотримання зобов'язань перед постачальниками, забезпечення загального стійкого фінансового становища й створення умов для подальшого конкурентоспроможного розвитку промислового підприємства.

Постановка задачі. В умовах невизначеності ринку України та ризику функціонування промислових підприємств особливої важливості набуває забезпечення підприємства мобільним та ліквідним оборотним капіталом. Зазначимо, що безперервність процесу виробничої та загальної комерційної діяльності промислового підприємства потребує постійного інвестування коштів у елементи оборотних активів для здійснення розширеного та інноваційного виробництва якісної продукції. Надлишок або відсутність оборотних коштів призводить до часткового розбалансування руху матеріальних і фінансових ресурсів, недофінансування господарської діяльності, а отже фінансових ускладнень на підприємствах.

У зв'язку з цим, виникає гостра необхідність розробки універсального та дієвого механізму управління оборотним капіталом промислового підприємства, який би забезпечував не тільки безперервне виробництво, а й інші потреби суб'єкта господарювання. Все це зумовлює актуальність цього дослідження та його практичну значущість.

Мета роботи. Метою цього наукового дослідження є формування ефективного механізму управління оборотним капіталом промислового підприємства.

Аналіз основних досягнень і літератури.

Треба зазначити, що багато вчених-економістів часто ототожнюють поняття оборотний капітал з оборотними коштами чи оборотними активами.

Наприклад, А. Поддєрьогін надає таке визначення оборотним коштам: «...оборотний капітал (оборотні кошти) – це кошти, авансовані в оборотні виробничі фонди і фонди обігу для забезпечення безперервності процесу виробництва, реалізації продукції та отримання прибутку» [1, с. 187]. Таке визначення розкриває глибокий зміст цього поняття, але ототожнення оборотного капіталу з оборотними коштами є недоцільним, тому що гроші мають вартісну форму, а капітал за своєю природою має не тільки вартісну, але й

натурально-речову форму.

Цієї ж думки щодо визначення оборотних коштів дотримується проф. С. Покропивний, який визначає, що «...оборотні кошти – це сукупність грошових коштів підприємства, необхідних для формування й забезпечення кругообігу виробничих оборотних фондів та фондів обігу» [2, с. 149].

Також, Роштейн Л.О. вважає, що «...оборотні кошти – це грошові кошти, що знаходяться у розпорядженні об'єднання для створення запасів сировини, матеріалів та інших матеріальних цінностей [3, с. 61]. Це визначення, на нашу думку, знову ж таки є неповним, тому що матеріальні цінності включають будь-які предмети, товари, майно, продукцію, а також обладнання, устаткування, транспортні засоби, які беруть участь у процесі виробництва тривалий час.

Треба відзначити, що Г.М. Азаренкова та інші вважають, що «...оборотні кошти – це грошові ресурси, які вкладено в оборотні виробничі фонди та фонди обігу для забезпечення безперервного виробництва та реалізації виготовленої продукції, які беруть участь у виробничому процесі один раз і повністю переносять свою вартість на собівартість продукції» [4, с. 126]. Визначення не є точним, оскільки кошти підприємства авансуються, вкладаються у виробництво, а не тільки переносять свою вартість на виготовлену продукцію.

В.В. Ковальов у свої працях визначає, що оборотний капітал «...належить до мобільних активів підприємства, які є грошовими коштами або можуть бути перетворені у них протягом року або одного виробничого циклу» [5, с. 330]. Але мобільні активи – це оборотні активи, а отже, ототожнює мобільні активи підприємства з грошовими коштами, хоча вони є одними із елементів цих активів, а не є ними.

Український економіст М.Д. Білик надає наступне визначення [6, с.161]: «...оборотні активи виробничого підприємства – група мобільних активів із періодом використання до одного року, що безпосередньо обслуговують операційну діяльність підприємства і внаслідок високого рівня їхньої ліквідності мають забезпечувати його платоспроможність за поточними фінансовими зобов'язаннями». Також М.Д. Білик, О.В. Павловська, Н.М. Притуляк, Н.Ю. Невмержицька визначають оборотний капітал як «...сукупність майнових цінностей підприємства, що обслуговує господарський процес і повністю використовується протягом одного операційного (виробничо-комерційного) циклу» [7, с. 132].

Також таке визначення трактує відомий сучасний економіст І.О. Бланк: «...оборотні (поточні) активи як сукупність майнових цінностей підприємства, що обслуговують поточний господарський процес і повністю споживаються протягом одного операційного циклу» [8, с. 62].

На думку Є. Бріггема: «...оборотний капітал – інвестиція фірми у короткострокові активи – готівку, ліквідні цінні папери, товарно-матеріальні запаси і рахунки дебіторських заборгованостей» [9, с. 734].

Зві Боді та Роберт Мертон представили таке визначення: «...оборотні активи – суми грошових коштів компанії та усі інші статті балансу, які протягом року передбачається перетворити в гроші» [10, с. 114]. Формулювання оборотних активів, з погляду цих авторів, є невиправданим, оскільки статті балансу включають як оборотні, так і необоротні активи.

Таким чином, аналіз основних визначень сутності оборотних коштів, оборотного капіталу та оборотних активів, показав необхідність розрізнення цих трьох понять. Отже наше дослідження показало, що оборотні кошти – це кошти, які спрямовані на фінансування виробничого циклу з метою отримання додаткового прибутку, а оборотний капітал – об'єднує в собі як матеріальну-речову, так і вартісну форму капіталу, при тому, що оборотні кошти відображають тільки вартісну форму. Порівнюючи оборотні активи з оборотними коштами, необхідно виділити, що оборотні активи – це ширше поняття, оскільки грошові кошти є одними із елементів оборотних активів.

Викладення основного матеріалу дослідження.

Треба відзначити, що першочерговим завданням промислового підприємства залишається планування своєї діяльності у відповідності до складних кризових перетворень. Оборотний капітал є найбільш ліквідною частиною капіталу підприємства, а отже формування напрямків його ефективного використання має пріоритетне значення та особливу актуальність для відновлення фінансової стабільності промислових підприємств за сучасних умов [11].

Для підвищення ефективності діяльності промислових підприємств у нашому науковому дослідженні розроблено механізм ефективного формування та використання оборотного капіталу, який містить мету, принципи, завдання, функції й напрями вдосконалення управління оборотним капіталом підприємства. Структурну схему цього механізму для промислового підприємства надано на рисунку 1.

Мету формування та використання оборотного капіталу пов'язано з головною метою підприємства – максимізації прибутку та забезпечення сталого розвитку підприємства.

Фінансові відносини, які виникають у процесі формування та використання оборотного капіталу, базуються на відповідних принципах. Принципи – це орієнтири, правила, які застосовують при формуванні економічної стратегії управління оборотним капіталом промислового підприємства.

Для досягнення основної мети, процес формування та використання оборотного капіталу повинен бути спрямовано на вирішення завдань, основними з яких є:

– аналіз структури оборотного капіталу, джерел та резервів його формування, оцінка ефективності використання оборотного капіталу;

– удосконалення планування оборотного капіталу;

– забезпечення оптимальної величини оборотного капіталу відповідно до наявного економічного потенціалу підприємству;

– забезпечення ефективного контролю за розподілом та використанням оборотного капіталу підприємства.

Із завданням процесу формування та використання оборотного капіталу тісно пов'язані функції, здійснення яких забезпечить реалізацію поставлених завдань.

До основних функцій формування та використання оборотного капіталу відносимо такі:

Функції аналізу та прогнозування. Реалізація цих функцій пов'язана зі створенням системи моніторингу фінансово-господарської діяльності підприємства, яка, зокрема, здійснює комплексну оцінку стану та ефективності оборотного капіталу; оцінку впливу чинників внутрішнього та зовнішнього середовища на зміні оборотного капіталу; прогнозування динаміки складових оборотного капіталу.

Функція планування. Ґрунтуючись на результатах аналізу та прогнозування, а також урахуваючи визначену мету й завдання, підприємства розробляють короткострокового і середньострокового планів формування й використання оборотного капіталу, який визначає, чого треба досягти й за допомогою яких важелів.

Функція організації. Цю функцію зводять до об'єднання дій, спрямованих на реалізацію програмних заходів щодо формування системи управління оборотним капіталом при наявності необхідних ресурсів, оптимальної організаційної структури з урахуванням нормативно-правових вимог.

Функція мотивації. Ця функція стимулює працівників підприємства до дії для досягнення мети процесу формування та використання оборотного капіталу.

Функція контролю. Реалізація цієї функції пов'язана зі створенням системи постійного внутрішнього контролю за виконанням прийнятих рішень, пов'язаних з процесами формування та використання оборотного капіталу, а також порівняння досягнутих результатів роботи з планом.

Крім цього, необхідно передбачити наявність зовнішнього контролю з боку відповідних уповноважених органів, а також організацію регулярних аудиторських перевірок незалежними аудиторами [12].

Система управління, відповідно до принципу адаптивності, повинна підтримувати зворотний зв'язок, що дозволяє своєчасно реагувати на відхилення від планових показників і приймати управлінські рішення, що дозволяють усунути подібні відхилення.

Рисунок 1 – Механізм формування та використання оборотного капіталу промислового підприємства

Зазначимо, що моніторинг, який є ключовим елементом розробленого механізму управління оборотним капіталом підприємства, можна визначити як безперервний системний процес спостереження, збору, аналізу, прогнозування, інтегральної оцінки кількісної і якісної інформації з використанням сучасних інформаційних систем із метою виявлення тенденцій і розробки стратегії економічного розвитку, підготовки й ухвалення управлінських рішень. У нашому випадку, система моніторингу дозволяє за допомогою інформаційної бази даних підприємства здійснювати аналіз, комплексну оцінку і прогнозування показників, що характеризують оборотний капітал підприємства.

Інформаційна база даних, в першу чергу, формується за рахунок даних фінансового, податкового та управлінського обліку, а також інформації, отриманої із зовнішніх джерел, яка пов'язана з нормативно-правовим забезпеченням діяльності підприємства і аналітичними і аудиторськими звітами.

Висновки. У ході нашого дослідження щодо формування єдиного та універсального механізму управління оборотним капіталом промислового підприємства було:

1) уточнено економічну сутність поняття оборотний капітал, оборотні кошти та оборотні активи та виявлено, що оборотні кошти є коштами, спрямованими на фінансування виробничого циклу з метою отримання додаткового прибутку, а, свою чергу, оборотний капітал має об'єднувати в собі як матеріальну-речову, так й вартісну форму капіталу, при тому, що оборотні кошти відображають тільки вартісну форму активів. Якщо порівнювати оборотні активи з оборотними коштами, необхідно відзначити, що оборотні активи – це ширше поняття, оскільки грошові кошти є одними із елементів оборотних активів.

2) розроблено універсальний та дієвий механізм управління оборотним капіталом промислового підприємства та доведено, що цей механізм дозволяє приймати управлінські рішення, спрямовані на ефективне управління оборотним капіталом та підвищення прибутковості діяльності промислового підприємства з неухильним виконанням наступних заходів оптимізації, а саме: покращення положення з кредиторською та дебіторською заборгованістю: по-перше, усунення ситуації, яка призводить до несвоєчасної оплати рахунків; по-друге, порівняння умов сплати компанії із середніми або найкращими на ринку, спроба перегляду домовленостей з контрагентами; по-третє, максимальна автоматизація операцій; короткострокове планування руху грошових коштів по окремих підприємствах-контрагентах та по компанії в цілому; нормування та скорочення запасів,

запуск механізмів управління і контролю; забезпечення підтримки запасів на оптимальному рівні; впровадження ефективних механізмів управління оборотним капіталом і контроль його стану для підтримки необхідного рівня фінансових ресурсів, задіяних в операційному циклі

Список літератури

1. Поддєрьогін А.М., Білик М.Д., Буряк Л.Д. та ін. *Фінанси підприємств* / ред. М. Поддєрьогін. Київ. КНЕУ, 2006. 552 с.
2. Покропівний С.Ф. *Економіка підприємства*. Київ. КНЕУ, 2011. 528 с.
3. Рошгейн Л.А. *Оборотные средства в промышленности*. Москва. ФИС, 2012. 93 с.
4. Азаренкова Г.М. Журавель Т.М., Михайленко Р.М. *Фінанси підприємств*. Київ. Знання-Прес, 2012. 287 с.
5. Ковалев В.В. *Финансы предприятий*. Москва. ООО «ВИТ+РЭМ», 2012. 352 с.
6. Білик М.Д. *Управління фінансами державних підприємств*. Київ. Знання, 2009. 312 с.
7. Білик М.Д., Павловська О.В., Прытуляк Н.М., Невмержицька Н.Ю. *Фінансовий аналіз*. Київ. КНЕУ, 2015. 592 с.
8. Бланк И.А. *Управление активами*. Київ. Ника-Центр: Эльга, 2002. 720 с.
9. Бригем С.Ф. *Основы финансового менеджмента*. Київ. Молодь, 1997. 1000 с.
10. Боди З., Мертон Р. *Финансы*. Москва. Вильямс, 2017. 592 с.
11. Андренко О.А., Склярук Н.І. *Формування системи моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів. Коммунальное хозяйство міст : наук.-техн. зб.* Київ: Техника, 2009. Вип. 87. С. 207-215.
12. Пархоменко О.П. *Оборотный капитал в условиях глобальных вызовов: формирование та використання*. Луганськ. Вид-во «Ноулідж», 2012. 216 с.

References (transliterated)

1. Poddierohin A., Bilyk M., Buriak L. *Finansy pidpriemstv* [Finance of enterprises]. Kiev, KNEU, 2006. 552 p.
2. Pokropivnyi S. *Ekonomika pidpriemstva* [Economics of enterprise]. Kiev, KNEU, 2011. 528 p.
3. Roshtein L. *Oborotnye sredstva v promyshlennosti* [Working capital in industry]. Moscow, FyS, 2012. 93 p.
4. Azarenkova H. Zhuravel T., Mykhailenko R. *Finansy pidpriemstv* [Finance of enterprises]. Kiev, Znannia-Pres, 2012. 287 p.
5. Kovalev V. *Finansy predpriyatij* [Finance of enterprises]. Moscow, ООО «ВИТ+РЕМ», 2012. 352 p.
6. Bilyk M. *Upravlinnia finansamy derzhavnykh pidpriemstv* [Financial management of state enterprises]. Kiev, Znannia, 2009. 312 p.
7. Bilyk M., Pavlovska O., Prytuliak N., Nevmerzhitska N. *Finansovy analiz* [Financial analysis]. Kiev, KNEU, 2015. 592 p.
8. Blank I. *Upravlenie aktivami* [Management of assets]. Kiev, Nika-Centr: El'ga, 2002. 720 p.
9. Brigham C.F. *Osnovi finansovogo menedzhmentu* [Fundamentals of financial management]. Kiev, Molod', 1997. 1000 p.
10. Bodi Z., Merton R. *Finansy* [Finance]. Moscow, Vil'yams, 2017. 592 p.
11. Andrenko O., Skliaruk N. *Formuvannia systemy monitorynhu sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv* [Formation of a system for monitoring socio-economic development of regions]. *Kommunalne hospodarstvo mist :auk.-tekhn. zb.* [Municipal services of cities: science.- tech. sat.] Kiev, Tekhnyka, 2009, vol. 87. pp. 207-215.
12. Parkhomenko O. *Oborotnyi kapital v umovakh hlobalnykh vyklykiv: formuvannia ta vykorystannia* [Working capital in the context of global challenges: formation and use]. Lugansk. Vyd-vo «Noulidzh», 2012. 216 p.

Надійшла (received) 25.03.2020

Відомості про авторів / Сведения об авторах / About the Authors

Носирєв Олександр Олександрович (Nosyriev Aleksandr Aleksandrovich, Nosyriev Alexander) – к.е.н., Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри міжнародного бізнесу та фінансів; м. Харків, Україна; e-mail: nosyriev.bf@khp.edu.ua

Бабіч Інна Євгенівна (Babich Inna Evgenyevna, Babich Inna) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», ст. викл. кафедри міжнародного бізнесу та фінансів; Харків, Україна; e-mail: innbabich@gmail.com

Попова Валерія Олексіївна (Popova Valeriya Alekseevna, Popova Valeriia) – Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», ст. гр. БЕМ-4166.е; Харків, Україна; e-mail: popova.valeriia073@gmail.com